

די "כיתה"! צריך לשבור את מסגרת הלימוד האחידה

החלוקה לכיתות הומצאה כבר במאה ה-18, ומטרתה מאז ומעולם לשמור על הסדר בהתאם לצרכי השלטון. אבל לצורת המיון הזו יש מחיר רגשי וחברתי כבד. הפתרון: לארגן את התלמידים בקבוצות משתנות שיתאימו לצרכים ולרצונות שלהם

מאת: גיל גרטל 15.2.2019

ארגון הלימודים בבתי הספר נעשה לפי קבוצות קבועות של תלמידים ("כיתה"), שבהן הם נדרשים להתפתח באותו הקצב ובאותה רמת עניין, יחד עם כשלושים תלמידות ותלמידים אחרים, בכל תחומי הלימוד, לאורך כל השנים, ובכל תחומי ההתפתחות: הקוגניטיבית, הרגשית, המוטורית והחברתית. לכולם ברור שזאת דרישה אבסורדית. האילוף הזה משאיר חלק מהתלמידים מאחור, דחויים חברתית, משוללי ביטוי עצמי ובעלי הישגים נמוכים. המורות והמורים מתקשים, ובצדק, להיענות לצרכים של כולם, ומהר מאוד מופיעים התסכול והפרות הסדר והמשמעת בכיתה.

הפתרון של הקטנת מספר התלמידים בכיתה הוא אולי ראוי, אבל חסום מבחינה תקציבית. יש עוד אפשרות: להפסיק לחשוב על מסגרת "הכיתה" כמסגרת שחייבים לשמור עליה למשך כל מסלול הלימודים. במקום זאת, ניתן לשבץ את התלמידים בקבוצות משתנות, המותאמות לצרכים של כל תחום חינוך והוראה. חינוך חברתי, למשל, חייב להיעשות בקבוצות קטנות של עד 15 תלמידים, אבל מהלך לימודי כגון תרגול הנלמד (יחידים, זוגות או צוותים), יכול להתקיים גם בקבוצות ענק של עשרות תלמידים, כשהמורות עוברות בין הקבוצות לפי הצורך.

מי המציא את ארגון הלימודים בכיתות?

"הכיתה", במובן של קבוצת ילדות וילדים הלומדים יחד, היא אחת מאבני היסוד של ארגון הלימודים במערכת החינוך. ילדינו משובצים בקבוצות "כיתה" בעת קליטתם בכיתה א', ורוב פעולות בית הספר, מכאן ולהבא, נעשות במסגרות אלה. החלוקה לכיתות הנשמרות לאורך מסלול הלימודים, נוצרה בראשית מתוך תפיסה פדגוגית המכירה בהתפתחות הילדים. אולם במהלך השנים היא עוותה כך שתשרת מטרת בירוקרטיות ואינזוקטרינריות, כלומר לצורך שליטה בהתפתחות הילדים. הנה התהליך בקצרה:

כבר בשנת 1637 הבין המחנך יהואן קומניוס, שלמידה והתחנכות מתפתחים בהדרגה, משנה לשנה. הוא כתב: "כל אדם יכול להשיג כל גובה שהוא חפץ בו באמצעות מדרגות שהן מסודרות כראוי, מספיקות במספרן, מוצקות ובטוחות. [...] על כן, אומנות ההוראה אינה דורשת אלא סידור נכון של הזמן, של הנושאים להוראה ושל השיטה". בהתאם, הוא כתב שישה ספרי לימוד ברמת קושי עולה להוראת לטינית, שהיה מקצוע הלימודים המרכזי בתקופתו. הוא אף הציע לחלק את הילדים לכיתות לפי גיל, כך שהצעירים ביותר ילמדו את ספר הלימוד הראשון, ומשנה לשנה יתקדמו אל ספרי הלימוד האחרים.

"בכל הקשור להתפתחות החברתית והרגשית, "הכיתה" האחידה לאורך כל מסלול הלימודים, מבטלת את העצמי של הילדים". תלמידים במערכת החינוך בישראל. אילוסטרציה. (הדס פרוש / פלאש 90)

חוק חינוך חובה חוקק לראשונה בפרוסיה בשנת 1763, ולראשונה אורגנה מערכת חינוך ממלכתית, בהתאם למה שמוכר כיום בשם: "**המודל הפרוסי**". החינוך הפרוסי לא נועד לאפשר את התפתחות הילדים, אלא דווקא לשלוט בהתפתחותם. המלך פרידריך הגדול, מי שעמד בראש המהלך ההיסטורי, אמר בעניין זה: "אי השלמות המוסרית, כמו גם החומרית, היא היא אופיו של העולם שאנו חיים בו [...] צריך להניח את ההמון בבורותו, תוך ניסיון להניא אותו מפשעים המפרים את הסדר החברתי". המודל הפרוסי נועד אם כך, לשמור על הסדר בהתאם לצרכי השלטון.

המודל הפרוסי כולל מרכיבים כגון הכשרה והסמכה של מורים מטעם המדינה, תכנית לימודים אחידה ומחייבת לכל בתי הספר, פיקוח ומבחנים חיצוניים, וכמובן: חלוקת הילדים לקבוצות אחידות, המתקדמות במסלול הלימודים מכיתה א' והלאה. שר החינוך של מסצ'וסטס (ארה"ב) העתיק את המודל הפרוסי לארצו בראשית המאה ה-19, ומשם הופץ המודל הארגוני בכל העולם.

המחיר הרגשי והחברתי של הכיתה

לאילוץ הבירוקרטי לשמור על קבוצת לומדים קבועה בכל תחומי הלימוד וההתחנכות, יש מחיר חברתי ורגשי. אתחיל עם **התחום החברתי**, שבו האדם מתפתח מאנוצנטריות ועד יכולת אמפתית להכיר בקיומו ובמצבו הנפשי של הזולת. זה קורה בהדרגה, כך שבכל שלב אנחנו מסוגלים להתייחס בצורה טובה יותר לזולתנו, על בסיס הביטחון שרכשנו בהתנסויות חברתיות קודמות.

חברט באדן פאוול, מי שהגה את רעיון הצופיות בשנת 1907, תרם תרומה מכרעת גם לחינוך החברתי. הוא הבין שהילד הצעיר זקוק לקבוצה קטנה של חברים, על מנת שיקל עליו למצוא מקום ותפקיד בקבוצה. בגלל שהקבוצה היא קטנה, אין ליחיד אפשרות להתחמק מהשתתפות פעילה במה שהקבוצה עושה, והוא יכול ללא קושי למצוא לו אפיק תרומה ייחודי משלו. הוא כתב: "שיטת הקבוצה מעניקה [ליחיד] את ההרגשה שקולו נשמע ובדעתו מתחשבים".

"הכיתה" האחידה לאורך כל מסלול הלימודים, מבטלת את העצמי של הילדים ואף גוזרת על חלק מהם דחייה חברתית. חלקם זועקים לעזרה בציפייה שקולם ישמע, או שהם יוצרים לעצמם מקום ומשמעות על דרך ההתנהגות השלילית

בבתי הספר נהוג להשתמש במסגרת הכיתה, שיש בה כשלושים תלמידים, גם כקבוצה חברתית. בקבוצה הגדולה, קורה מה שכולנו מכירים מניסיון חיינו: הקבוצה נחלקת לקבוצות משנה של מקובלים ודחויים. זה לא קורה מרוע לב בהכרח, אלא משום שיש לילדים צורך טבעי להקטין את הקבוצה, ובכך להבטיח שיהיה להם מקום ותפקיד היוצרים משמעות.

בתחום הרגשי אנו מתפתחים לקראת עצמאות המבוססת על ערך עצמי. למעשה "העצמי" של הילד קיים מרגע לידתו, והמעבר לעצמאות תלוי ביכולת של הילד לשלוט בו. למשל, לדחות סיפוקים, לווסת רגשות ותגובות, להביע את רגשותיו ואת רצונותיו, להבליג ולהתאים את התנהגותו למצב שבו הוא נמצא. התפתחות רגשית מתרחשת בהדרגה, לנוכח ביטוי העצמי של הילד וקבלת משוב מהסביבה. הילד בוחר (גם אם לא במודע) להתנהג בדרך מסוימת, ומתוך התוצאות של התנהגותו הוא לומד לעדן ולשכלל את תגובותיו. ביטול העצמי של הילד, כך שהוא יתנהג לפי דרישות חיצוניות הנכפות עליו, מונע מהילד להתמודד עם התוצאות של התנהגותו, פשוט משום שזו לא הייתה "ההתנהגות שלו".

המחנך הגרמני גוסטב ויניקן ייסד בשנת 1906 בית ספר בשם "עדת בית הספר החופשית", שכלל בין השאר מרכיב של בחירה מצד התלמידים בקורסי לימוד מתוך רשימה נתונה. ויניקן כתב: "מצד אחד יש לנוער זכות לחיים עצמיים, ומאידך – מנתק אותו דווקא החינוך יותר ויותר מהחיים העצמיים האלה, בהכניסו אותו לדרכי המחשבה והחיים של המבוגרים. [...] זוהי גם הסיבה אשר בגללה נהפך הנוער ליריבו של בית הספר, עד שזה נראה לו כאונס וכנטל כבד מנשוא".

כללו של דבר: בכל הקשור להתפתחות החברתית והרגשית, "הכיתה" האחידה לאורך כל מסלול הלימודים, מבטלת את העצמי של הילדים ואף גוזרת על חלק מהם דחייה חברתית. לנוכח המצוקה הרגשית והחברתית, חלקם זועקים לעזרה בציפייה שקולם ישמע, או שהם יוצרים לעצמם מקום ומשמעות על דרך ההתנהגות השלילית. לעיתים אנחנו מפרשים את ההפרעה שהם יוצרים כביטוי של עצלנות, חוסר רצון או חוסר משמעות. הפרעות אלה מתישות את המורות והמורים, המשוועים לכלים להשליט סדר ומשמעת בכיתה. לדעתי, לא נחוצים בבתי הספר כלים חדשים לניהול הכיתות, אלא ארגון לימודים אחר, שייתן מענה הולם לצרכים של התפתחות הילדים.

ארגון לימודים דיפרנציאלי

הפתרון המוצע לאתגרים שהוצגו, הוא לשבור את מסגרת הכיתה האחידה. במקום זאת, לארגן את התלמידים בקבוצות משתנות, בהתאם למטרות ולדרישות של כל תחום חינוך והוראה. כל תלמיד יהיה שייך לקבוצת חינוך אחת, אולם, בחשבון או בחינוך גופני לשם דוגמה, הוא ישתייך לקבוצות בהרכב אחר. לרעיון יש מספר יישומים ואציג בקצרה רק שניים מהם.

בתחום החברתי, כפי שהראיתי, הכרחי לפעול בקבוצות קטנות ככל שניתן. על כן, בשעות המוקדשות לחינוך חברתי ולפעילות חברתית (שממילא אינן רבות) יחולקו התלמידים לקבוצות חינוך, שבהן עד 15 תלמידות ותלמידים. קבוצת החינוך הקטנה תחליף את "כיתת החינוך" או "כיתת האם" ההמונית. לכל קבוצה חברתית יהיה מורה חונך, שיהיה המלווה האחראי אחריות כוללת על התלמידים בקבוצתו, בדומה למחנכת הכיתה כיום. קבוצת החינוך יכולה להיות חד-גילית או רב-גילית, שזה כבר עניין אחר.

בארגון קבוצות הלימוד ניתן להוסיף ממד של בחירה לתלמידים, לפחות בחלק מהמקצועות. הכוונה לתחומי לימוד שהם ספיראליים במהותם, כלומר שאין הכרח להורות את פרקי הלימוד לפי סדר מחייב. למשל, תכניות לימודים כגון **תנ"ך**, **מולדת וחברה**, מדע וטכנולוגיה ועוד, כוללות מספר רב של נושאי לימוד, ולמורות יש אפשרות לבחור בין פרקים אלה או אחרים.

אם כך, ניתן באותם מקצועות להציע לתלמידים מספר נושאים במקביל, לבחירתם. למשל, בתכנית **מדע וטכנולוגיה**, במקום לחלק את התלמידים לפי כיתות ג1 עד ג3, לחלק אותם (במנגנון של בחירה מבוקרת) כך שקבוצה אחת תלמד (במהלך כחודשיים למשל) פרק ממדעי החומר, קבוצה השנייה ממדעי החיים וקבוצה שלישית ממדעי היקום.

הקבוצה החברתית הקטנה, בתוספת אפשרות בחירה בנושאי לימוד לתלמידים, יעניקו משמעות לקיומו האישי של כל תלמיד ותלמידה בבית הספר. תחושת הערך הזאת תתורגם להתנהגות שלוה יותר, ולפיתוח אחריות של כל תלמיד – גם כלפי חבריו לקבוצה, וגם כלפי בחירותיו הלימודיות.

למורות יהיה יותר קל לנהל את השיעורים, הן תוכלנה ליזום ולפתח ביתר הרחבה נושאי לימוד מתוך תכניות הלימודים הקיימות, והן תקבלנה אחריות חינוכית על מספר קטן יותר של תלמידים, מה שיקל על הקשר הבין אישי והסיפוק המקצועי. למנהלי ומנהלות בתי הספר תהייה בהחלט עבודה רבה (וחד שנתית) בעת ארגון מערכת השעות. אולם מרגע שזה יושלם, הן תקבלנה בתמורה בית ספר שבו התלמידים והמורות מרוצים יותר. יותר מזה?

סיפא, וגילוי נאות: הרעיון המוצג כאן הוגש למשרד החינוך במסגרת אחד ממסלולי היזמות של אגף מו"פ. מנהלות בתי ספר יסודיים שנכונות לבחון את הרעיון (שעדיין נמצא בפיתוח) מוזמנות ליצור עמי קשר.